

ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ РОБОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У час комп'ютерних технологій Україна дуже гостро відчуває нестачу освічених особистостей, які б могли творчо застосовувати свої знання у різних галузях суспільства. У прийнятій II з'їздом працівників освіти Національній доктрині розвитку освіти України у XXI сторіччі головною її метою є створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, а одним з головних пріоритетів державної політики в розвитку освіти – особистісна орієнтація.

У світлі цих вимог величезної ваги набуває роль початкової школи, в якій закладаються основи для майбутнього розвитку інтелектуального, морального та духовного потенціалу особистості. Від вирішення проблеми творчості залежатиме те, яким шляхом піде майбутній розвиток духовності як усього суспільства загалом, так і розвиток кожної окремої особистості, її здатності до глибоких переживань, розуміння проблем оточуючих її людей як своїх особистих, сміливого перетворення свого внутрішнього та зовнішнього світу, людини-творця, всебічно розвинутої і вихованої на засадах краси та естетичних ідеалів.

Сучасна школа потребує термінового вирішення проблем організації творчої роботи молодших школярів, і зокрема на уроках образотворчого мистецтва, сутність якої полягає у тому, щоб навчальний процес став для дитини не тільки життєвою необхідністю, оволодінням тим мінімумом знань, без яких вона не зможе обійтися у повсякденному житті, але й викликав задоволення, палке бажання йти далі шляхом свого розвитку, долаючи складні ділянки у навчанні, обходячи невизначеність та звичне ставлення до нього, знаходячи кожного разу щось нове, привабливе і цікаве не тільки у почутому і побаченому, але й пережитому.

Аналізуючи стан сучасної шкільної практики, ми спостерігаємо зростаюче протиріччя між змістом і метою навчання, рівнем підготовки вчителів, учнів та соціальними запитами суспільства. Загальне уявлення знавців дидактичної науки про те, що у процесі художнього розвитку в початковій школі учень отримує лише матеріальний продукт, а в навчальній діяльності, відмінній від вищезгаданої, має місце факт “самозмінення” і його продуктом є ті зміни, які виникли в самому суб'єкті, ґрунтувалося на теоретичних положеннях, у яких знайшла свій відбиток загальна помилка радянської педагогіки про важливість розвитку мислення, розумових здібностей, що у свою чергу поділило предмети шкільного курсу на головні та другорядні. Завдяки таким поглядам образотворче мистецтво потрапило в розряд другорядних предметів, де процес навчання зводився до створення конкретно відчутної матеріальної речі – малюнку, скульптури, предмета декоративно-прикладного мистецтва тощо. У такому разі про саморозвиток з позицій творчості не могло бути і мови. Надмірне захоплення схемами, наочністю та натурним малюванням, замішаним на ідеологічному ґрунті, відкинуло образотворче мистецтво в початковій школі на задвірки навчання, знищивши, таким чином, дуже важливі передумови для істинно творчої роботи.

Багаторічне існування “соціалістичного реалізму” в радянському образотворчому мистецтві докорінним чином вплинуло на формування педагогічних програм у загально-освітній школі. Тому за останні десятиріччя глибоко укорінилася думка про те, що школа повинна надати учням певний набір знань та навичок суто виконавчого характеру та деяку уяву про світові та вітчизняні культурні цінності, твори видатних митців тощо. Творчу ж роботу необхідно вести поза стінами школи у спеціалізованих навчальних закладах, куди діти йдуть охоче, адже там заняття проводяться більш розкуто, в атмосфері взаємоповаги і взаєморозуміння, яка спонукає до активного і поглибленого вивчення предмета та якнайповніше сприяє вияву здібностей і талантів учнів.

Аналізуючи стан шкільної практики, зазначимо, що вагомим протиріччям, за словами Б.М.Неменського, є викривлення уяви багатьох учителів образотворчого мистецтва про зв'язок завдань класної та позакласної роботи. Досвід педагогів-новаторів засвідчує, що на уроках образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі потрібно формувати не стільки професійні навички і знання, скільки загальний художній розвиток, розбудити в дітях внутрішню потребу малювати, спостерігати за оточуючим їх життям, осмислювати образи не тільки окремих предметів, але й свого внутрішнього світу. Незважаючи на це, творча робота в сучасній школі здійснюється за допомогою традиційних методів навчання.

Суттєвим упущенням на нинішньому етапі створення програм з ефективною організації творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва є, як на нашу думку, недостатнє застосування методології комплексного використання інших видів мистецтва. Аналіз шкільної практики показує, що нагальна потреба у вихованні творчих особистостей не може бути задоволена через відсутність теоретичних і практичних настанов з боку дидактичної науки та необхідних окремих методик з образотворчого мистецтва. За цих обставин, ми вважаємо доцільним виховання цілісної творчої особистості у процесі подальшої гуманізації суспільства саме за рахунок синтетичного впливу різних видів мистецтва.

Як зазначав В.В.Ванслов, "ні один з видів мистецтва, взятий окремо, не здатен вирішити усю повноту естетичного виховання і всебічного розвитку людини, хоча кожен з них бере участь у вирішенні цих завдань, маючи в цьому свою кінцеву мету. Лише сукупність окремих мистецтв зможе розвинути усю повноту людських потенцій, зробити особистість дійсно багатогранною, допомогти удосконаленню усіх сторін його психіки і багатства внутрішнього світу."

Г.П.Шевченко у своєму дослідженні зосереджує увагу на тому, що впливаючи на органи почуттів дітей за допомогою комплексу фарб, звуків, словесних інтонацій, мистецтво викликає в них різноманітність відчуттів, які аналізуються, порівнюються та зіставляються дітьми з уявленнями і поняттями попереднього досвіду. Завдяки одночасному впливу декількох подразників утворюється часовий зв'язок між самими аналізаторами і виникає асоціація відчуттів. Ним доведено, що багатогранність систем часових зв'язків утворюється за умови різноманітного впливу навколишньої дійсності на аналізатори, то чим більше їх бере участь у сприйнятті світу, тим більше утворюється часових нервових зв'язків у корі великих півкуль, тим міцніші і більш системні знання про явища, що формує активне відношення до них учнів.

На сучасному етапі розвитку загальноосвітньої школи використання комплексу мистецтв на уроках образотворчого мистецтва ні в кого не викликає сумнівів. Проблема полягає в тому, що погоджуючись з цим важливим положенням, більшість педагогів-практиків не мають чіткого уявлення про співвідношення і розумне збалансування у використанні інших видів мистецтв, нехтуючи, або ігноруючи основні засади художньо-творчого розвитку. Поодинокі випадки свідомого упорядкування творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва не можуть у повній мірі задовольнити попит на змістовні програми з організації творчої роботи у процесі навчання образотворчому мистецтву.

Останнім часом все більше уваги звертається на пошук ефективних засобів, форм, і методів організації творчої роботи в початковій школі, а саме – упровадження інших видів мистецтв, зокрема музики, на уроках образотворчості. Однак, хоча автори і підкреслюють необхідність таких заходів, але форми її використання вони пропонують різні, не надаючи при цьому загальної класифікації використання музики на уроках образотворчого мистецтва. За ствердженнями І.Ю.Кабища, В.С.Кузіна, В.Левитського, В.Паюхіна та інших музиканти повинна служити фоном на уроці, тоді як В.І.Петрушин, М.С.Чернявська та інші вважають, що вона є засобом створення емоційної атмосфери. У працях Є.Коротєєвої та інших зазначається про структурну схожість музики і образотворчого мистецтва, але теоретичного обґрунтування це положення не набуває.

У свідді вирішення зростаючої проблеми збагачення духовності суспільства, усе вищезгадане свідчить про необхідність теоретичного обґрунтування та свідомого, грамотного і цілеспрямованого упровадження до змісту уроків образотворчого мистецтва елементів інших видів мистецтва, які найбільш ефективно сприяли б цілісному світосприйняттю, чуттєвому пізнанню його посередництвом асоціативних зв'язків, формували художнє бачення і творчу активність як невід'ємну частину життя людини.

Одним з таких мистецтв, разом з літературою, театром, кіно та іншими є музика. Вона, як і образотворче мистецтво, оперує засобами емоційного впливу, звертається переважно до почуттів, зображує реальний світ по-своєму; їй притаманне передавати настрої людей в узагальнених і специфічно умовних звукових образах. Говорячи про головну роль музики на уроках образотворчого мистецтва як однієї з умов ефективної організації творчої роботи, ми маємо на увазі необхідність створення гнучкої системи засобів емоційного впливу й активізації творчих нахилів молодших школярів посередництвом музики, яка своїм могутнім потенціалом змогла б сколихнути сталі методи викладання, надати їм новий зміст і емоційну спрямованість.

Факт упровадження музики у творчу роботу молодших школярів аніскільки не суперечить основним принципам навчання загальноосвітньої школи. Користуючись класифікацією принципів навчання, наданих О.Я.Савченко для початкової школи, зазначимо, що залучення до дисципліни "Образотворче мистецтво" музики як змістовної характеристики іншої шкільної дисципліни є не що інше, як підтримка *принципу всебічного розвитку особистості*, змістом якого є цілеспрямований розвиток фізичних, пізнавальних, духовних якостей дитини, гармонізація впливу різних видів діяльності на її розвиток і соціалізацію. Оскільки емоція бере активну участь у процесі засвоєння знань та виховання (Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, О.Н.Лук та ін.), то музика, як безпосередній її провідник, допомагає впровадженню *принципу цілісного впливу навчально-виховного процесу*.

У змісті *принципу природовідповідності й організації* присутність музики не суперечить віковим особливостям молодших школярів. Навпаки, вона допомагає усунути слабкість поглибленого, організованого і цілеспрямованого аналізу, розмежування суттєвих і несуттєвих якостей зображення, що, на думку А.А.Алі-Заде, має місце в учнів молодшого шкільного віку, натомість, сприяючи розвитку образно-комбінаторних якостей психіки, що мають велике значення, як для визначення задуму, так і для знаходження відповідної форми виразу у малюнку.

Використання музики не суперечить і *принципу науковості і доступності*, адже вона є гнучким інструментом у процесі оволодіння елементарними основами образотворчої грамоти і веде до глибокого розуміння теорії рівноваги, відчуття кольору, перспективи і пропорційного співвідношення, на яких будуються подальші наукові знання.

Стосовно *принципу систематичності навчання*, то ефективність його зумовлена, перш за все, цілеспрямованою, впорядкованою і послідовною працею педагога, який повинен відчувати загальні можливості шкільного колективу учнів, знати індивідуальні особливості кожного з них і регулювати порядок проведення вищезгаданих занять.

Використання музики у творчій роботі молодших школярів напряду пов'язане з *принципом взаємозв'язку навчання і розвитку*, який передбачає розвиток пізнавальних і творчих можливостей особистості в різних видах діяльності, стимулювання різними засобами її пізнавальних потреб (П.П.Блонський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін та ін.). Широке розуміння суті поставлених завдань та доступний характер їх відтворення за допомогою музики, надихає учня на вибір активної творчої позиції і позитивне ставлення до навчання, розвиток природної допитливості, спостережливості, емоційності та інтелектуального потенціалу – усе це виявляється у *принципі мотиваційного забезпечення навчального процесу*.

Успішне забезпечення організації творчої роботи молодших школярів у плані використання музики передбачає чітке дотримання *принципу співробітництва*. У цьому ви-

падку, створення особливої, довірливої атмосфери на уроці, що спонукає до творчості, потребу інших взаємовідносин між учителем та учнями у процесі самодіяльності і має не регулюючий і керівний характер, а мотивує, перш за все, творчу активність дітей (Л.В.Кондрашова, О.Я.Савченко та ін.).

Враховання індивідуальних особливостей у процесі організації творчої роботи – незаперечний факт реалізації *принципу індивідуалізації навчання*. Створення необхідної емоційної атмосфери допоможе учням розкрити і розвинути свої найкращі творчі якості, які притаманні кожному з них. Багатоваріантність результатів творчої роботи зовсім не означає велику кількість неправильно виконаних завдань, що, насамперед, відрізняє предмет образотворчого мистецтва від інших предметів природничо-наукового циклу, характеризуючи важливість застосування музичного впливу у засвоєнні *принципу диференціації*.

Повноцінний розвиток творчих нахилів дітей у процесі організації творчої роботи, засвоєння знань, умінь і навичок можливі тільки на основі накопиченого життєвого досвіду, “нагромадження якого зумовлюється безпосереднім або опосередкованим сприйняттям навколишньої дійсності.” З цих позицій реалізація *принципу наочності* здійснюється також за допомогою використання музики, але не у тому вигляді, який загально прийнято використовувати – у вигляді формул, таблиць, репродукцій і, навіть, реальних предметів чи явищ.

Відповідність застосування музики у творчій роботі молодших школярів загальним принципам навчання, а також, її схожість з основами образотворчої грамоти і позитивний емоційний вплив на учнів, на розвиток їх внутрішнього світу і чуттєвого сприйняття, дозволяє зробити висновок, що присутність її на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах *необхідна*. Усе вищезгадане зумовило необхідність надання нами класифікації основних форм використання музики на уроках образотворчого мистецтва, до яких ми віднесли:

1. Використання *музики як фона* (І.Ю.Кабиш, В.С.Кузін, В.Левитський, В.Паюхін та ін.) поділяється на два види і впроваджується без конкретно виражених навчальних завдань: створення загально-позитивного емоційного настрою і як музичний супровід до ігрових фрагментів уроку. Загальною її характеристикою є підтримка концентрації уваги учнів у певному руслі, створення прийнятної атмосфери відповідно до характеру завдання чи теми. Ця форма використання музики відіграє виключно роль супроводу до образотворчої та ігрової діяльності школярів.

2. Як *ілюстрація до теми*, (В.С.Кузін, В.І.Петрушин, М.С.Чернявська та ін.) музика характеризується трьома видами використання: тематичним малюванням за уявою, тематичним малюванням за спостереженням та у бесідах про мистецтво. У цьому випадку музичні фрагменти допомагають глибшому розумінню теми і окремих творчих завдань, сприяють виразності сприйняття об'єктів, явищ або наданої інформації, передачі їх внутрішньої суті. З усіх перелічених форм, музика як ілюстрація до теми на уроках образотворчого мистецтва вживається найчастіше.

3. Основною формою використання музики у практиці організації творчої роботи молодших школярів є, на наш погляд, застосування її у вигляді об'єкта зображення, що у свою чергу поділяється на змалювання настроїв та станів (Д.Б.Кабалевський, М.С.Чернявська, М.К.Чюрльоніс та інші) нав'язних змістом музичного твору (наприклад, “радість”, “тепло”, “самотність” та ін.) і на вивчення основ образотворчого мистецтва. Відмітною її рисою є емоційна значущість створеної атмосфери в чіткому виконанні поставлених навчальних завдань, які розвивають творчу уяву, концентрують і зосереджують увагу учнів. У цьому випадку музика допомагає створити образ, що сприймається чуттєво, адекватний навколишній дійсності, надаючи особливий характер усім психічним процесам, пробуджує і стимулює роботу уяви, сповіщає творчий характер тим спеціальним знанням, вмінням та навичкам, якими оволодіває дитина, і збуджує її працювати над новими втіленнями інших задумів.

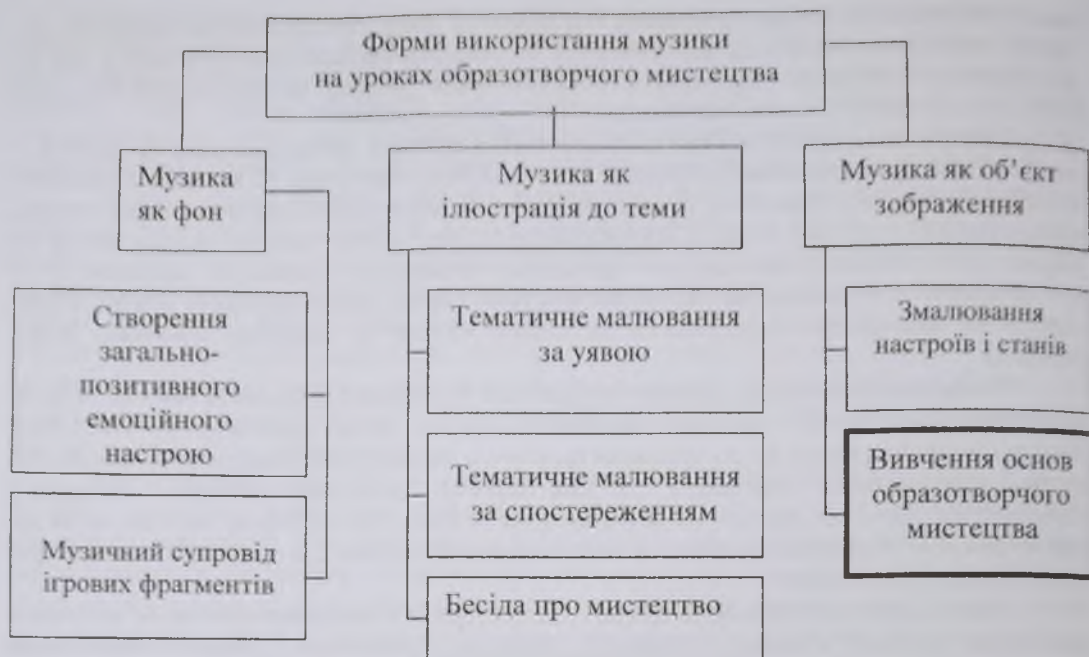

Рис.1. Форми використання музики на уроках образотворчого мистецтва

Використання музики саме в такій формі є важливою ланкою ефективної організації творчої роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ванслов В.В. Изобразительное искусство и музыка. – М.: Художник РСФСР, 1983.—233с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте.— М.: Просвещение, 1991.—93с.
3. Игнатьев Е.И. Психология изобразительной деятельности детей. – М.: АПН РСФСР, 1959.—190с.
4. Кабалецкий Д.Б. Как рассказывать детям о музыке? – М.: Просвещение, 1989.—191с.
5. Лук А.Н. Психология творчества. – М.: Наука, 1978.—126с.
6. Мелик-Пашаев А.А. Психологические проблемы эстетического воспитания и художественно-творческого развития школьников // Вопросы психологии. – 1989. - №1. – С.15-23.
7. Полуянов Ю.А. Дети рисуют. – М.: Педагогика, 1988.—173с.
8. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. – М.: Педагогика, 1976.—280с.
9. Томашевський В.В. Музика на уроках образотворчого мистецтва // Мистецтво та освіта. – 1999.-- №1. – С.13-17.
10. Томашевський В.В.Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва// Рідна школа. - 2000. - №4. – С.48-49.
11. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Под ред. В.В.Давыдова, В.П.Зинченко. – М.: Педагогика, 1989. – 554с.